“HUQUQIY ONG” TUSHUNCHASI, MOHIYATI VA UNING FALSAFIY TAHLILI

Imomov Bahriddin Panjiyevich, Toshkent davlat transport universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada “huquqiy ong” tushunchasining mazmun-mohiyati, tarkibiy tuzilishi, ijtimoiy-falsafiy tabiati va huquqiy tizimdagi funksional ahamiyati kompleks tarzda tahlil etiladi. Huquqiy ongning oddiy huquqiy bilim yoki qonunlardan xabardorlikdan iborat emasligi, balki shaxs va ijtimoiy guruhlarning huquq, qonun, adolat, huquqiy burch, erkinlik, javobgarlik hamda huquqiy qadriyatlarga nisbatan bilim, hissiy-baholovchi va irodaviy munosabatlarini qamrab oluvchi murakkab ma’naviy-ijtimoiy hodisa ekanligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: huquqiy ong, huquqiy madaniyat, huquq falsafasi, huquqiy qadriyat, huquqiy bilim, huquqiy psixologiya, huquqiy mafkura, huquqiy xulq-atvor, qonun ustuvorligi, adolat, huquqiy tarbiya, fuqarolik jamiyati.

Kirish. Maqolada huquqiy ongning falsafiy ildizlari tabiiy huquq, pozitivizm, tarixiy-huquqiy, psixologik va sotsiologik maktablar nuqtayi nazaridan ko‘rib chiqiladi. O‘zbekistonlik olimlarning huquqiy ong va huquqiy madaniyatga oid qarashlari xalqaro ilmiy adabiyotdagi Leon Petrażycki, Eugen Ehrlich, Lawrence Friedman, Susan Silbey, István H. Szilágyi va boshqa olimlarning konsepsiyalari bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Shuningdek, huquqiy ongning huquqiy madaniyat, huquqiy xulq-atvor, huquqiy tarbiya, qonun ustuvorligi va fuqarolik jamiyati bilan dialektik aloqasi ochib beriladi. Muallif tomonidan huquqiy ongni faqat huquqiy bilimni oshirish orqali emas, balki adolat, inson qadr-qimmati, erkinlik, mas’uliyat va qonuniylik qadriyatlarini shaxsning ichki e’tiqodiga aylantirish asosida shakllantirish zarurligi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Huquq jamiyat hayotini tartibga soluvchi normativ tizim sifatida faqat davlat tomonidan qabul qilingan huquqiy normalar yig‘indisidan iborat emas. Huquqning real ijtimoiy hayotdagi samaradorligi ko‘p jihatdan insonlarning ushbu normalarni qanday anglashlari, baholashlari, qabul qilishlari va ularga muvofiq ravishda harakat qilishlariga bog‘liq. Shu ma’noda huquqiy ong huquqning “ijtimoiy hayotga kirib borish mexanizmi” sifatida namoyon bo‘ladi.

Huquqiy ong masalasi davlat va huquq nazariyasining an’anaviy muammolaridan bo‘lishiga qaramay, globallashuv, raqamlashtirish, axborot makonining kengayishi, inson huquqlarining universal ahamiyati ortishi va fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishi sharoitida mazkur tushunchani yangicha falsafiy talqin qilishni talab etmoqda. Zamonaviy xalqaro adabiyotda ham huquqiy ong huquq nazariyasi, huquq sotsiologiyasi va huquq psixologiyasining kesishgan nuqtasidagi muhim konsepsiya sifatida qayta ko‘rib chiqilmoqda. 2025-yilda Springer tomonidan nashr etilgan “Legal Consciousness” to‘plamida ham ushbu tushunchaning huquq nazariyasi, huquq sotsiologiyasi, sudlov, konstitutsiyaviylashtirish va huquqiy tizimning o‘zgarishi bilan aloqalari alohida tadqiq etilgan.

O‘zbekistonda ham huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning muhim shartlaridan biri sifatida qaralmoqda. Milliy ilmiy adabiyotlarda A.X. Saidov, A. Tadjixanov, Z.M. Islomov, X.T. Odilqoriyev va boshqa olimlarning asarlarida huquqiy ong, huquqiy madaniyat, huquqiy tarbiya hamda qonuniylik

masalalariga katta e’tibor qaratilgan. Masalan, A. Tadjixanov va A. Saidovning “Huquqiy madaniyat nazariyasi” asari ushbu masalalarni kompleks tadqiq etgan muhim manbalardan biridir.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosini dialektik, tizimli, tarixiy-mantiqiy, qiyosiy-huquqiy, aksiologik va fenomenologik yondashuvlar tashkil etadi.

Dialektik metod huquqiy ongni huquq, jamiyat, shaxs, davlat, axloq va madaniyat bilan o‘zaro aloqadorlikda o‘rganish imkonini beradi. Aksiologik yondashuv orqali huquqiy ongning adolat, erkinlik, tenglik, inson qadr-qimmati va mas’uliyat kabi qadriyatlar bilan munosabati ochib beriladi. Qiyosiy yondashuv esa O‘zbekiston huquqshunoslik maktabi va xalqaro huquq falsafasi vakillarining qarashlarini o‘zaro taqqoslash imkonini beradi.

Huquqiy ong tushunchasining nazariy mohiyati. “Huquqiy ong” tushunchasi, eng avvalo, jamiyat va shaxsning huquqiy borliqni anglash, baholash va unga munosabat bildirish shaklini ifodalaydi. Biroq uni faqat “huquqni bilish” bilan tenglashtirish metodologik jihatdan to‘g‘ri emas.

Huquqiy bilim — huquqiy ongning muhim, ammo yagona elementi emas. Shaxs qonun normasini bilishi mumkin, biroq uni adolatli deb hisoblamasligi yoki unga amal qilishni o‘zining ichki burchi sifatida qabul qilmasligi mumkin. Demak, huquqiy ongda bilish, baholash, hissiy munosabat va irodaviy yo‘nalish bir butun tizimni tashkil etadi.

Shu nuqtayi nazardan, huquqiy ongni quyidagicha ta’riflash mumkin:

Huquqiy ong — shaxs, ijtimoiy guruh yoki jamiyatning huquq, qonuniylik, adolat, huquq va majburiyatlar, erkinlik va yuridik javobgarlik haqidagi bilimlari, tasavvurlari, hissiy munosabatlari, baholari, e’tiqodlari va xulq-atvor yo‘nalishlarining tizimli majmuasidir.

Ushbu ta’rif huquqiy ongni uch jihatdan tushunish imkonini beradi.

Birinchidan, huquqiy ong — gnoseologik hodisa, ya’ni insonning huquqiy voqelikni bilishi va tushunishi bilan bog‘liq.

Ikkinchidan, huquqiy ong — aksiologik hodisa. Chunki inson amaldagi huquqni shunchaki bilib qolmaydi, balki uni adolat, tenglik, erkinlik va boshqa qadriyatlar nuqtayi nazaridan baholaydi.

Uchinchidan, huquqiy ong — praxeologik hodisa. U insonning real huquqiy xatti-harakatlariga ta’sir ko‘rsatadi.

Shunday qilib, huquqiy ongning “bilim → baho → e’tiqod → iroda → xulq-atvor” zanjiri orqali namoyon bo‘lishini ko‘rish mumkin.

O‘zbekistonlik olimlar qarashlarida huquqiy ong. O‘zbekiston huquqshunoslik maktabida huquqiy ong, huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya masalalari davlat va huquq nazariyasi hamda huquq falsafasining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida tadqiq etilgan.

Z.M. Islomovning davlat va huquq nazariyasiga oid ilmiy qarashlari huquqni jamiyatning ijtimoiy-siyosiy va ma’naviy hayotidan ajratib bo‘lmasligini ko‘rsatadi. Uning yondashuvidan kelib chiqib, huquqiy ongni huquqiy tizimning inson ongidagi aks etishi bilan birga, huquqiy jarayonlarga faol ta’sir ko‘rsatuvchi omil sifatida tushunish mumkin. Z.M. Islomovning huquq nazariyasiga oid asarlari O‘zbekiston oliy yuridik ta’limida asosiy nazariy manbalardan biri sifatida qo‘llanib keladi.

X.T. Odilqoriyev davlat va huquq nazariyasini zamonaviy ilmiy konsepsiyalar asosida yoritib, davlat va huquqning jamiyatni modernizatsiya qilishdagi roliga alohida e’tibor beradi. Uning darsliklarida huquqiy tizim, demokratik davlatchilik va fuqarolik jamiyati bilan bog‘liq nazariy masalalar keng yoritilgan.

A. Tadjixanov va A.X. Saidov tomonidan ishlab chiqilgan huquqiy madaniyat konsepsiyasida huquqiy ong huquqiy madaniyatning muhim tarkibiy va ma’naviy asoslaridan biri sifatida qaraladi.

Zamonaviy O‘zbekiston tadqiqotlarida ham mazkur olimlarning “Huquqiy madaniyat nazariyasi” asari huquqiy ong va huquqiy madaniyat masalalarini o‘rganishning muhim manbasi sifatida ko‘rsatiladi.

A. Saidqosimov huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya masalalarini o‘rganib, huquqiy bilim va huquqiy tarbiyaning shaxs huquqiy dunyoqarashini shakllantirishdagi ahamiyatiga urg‘u beradi. Zamonaviy tadqiqotlarda ham uning “Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya asoslari” asari ushbu yo‘nalishdagi manbalardan biri sifatida qayd etiladi.

Bu qarashlarni umumlashtirganda, milliy ilmiy maktabda huquqiy ongni uch asosiy komponent bilan bog‘lash mumkin: huquqiy bilim, huquqiy qadriyat va huquqiy xulq-atvor.

Huquqiy ongning falsafiy ildizlari. Huquqiy ong masalasini faqat yuridik kategoriya sifatida o‘rganish uning chuqur mazmunini to‘liq ochib bermaydi. Chunki huquqiy ongning markazida “inson huquqni qanday biladi?”, “nega qonunga amal qiladi?”, “qonun har doim adolatlimi?”, “insonning qonunga bo‘ysunishi faqat majburlash natijasimi yoki ichki e’tiqodga asoslanadimi?” kabi sof falsafiy savollar turadi.

Tabiiy huquq falsafasi. Tabiiy huquq maktabi huquqning asosini davlat irodasidan yuqoriroq turuvchi adolat, inson tabiati, erkinlik va axloqiy tamoyillar bilan bog‘laydi.

Bu nuqtayi nazardan huquqiy ongning eng muhim xususiyati — amaldagi huquqni baholash imkoniyatidir. Inson mavjud normani “qonun ekanligi” uchungina emas, balki uning adolatli yoki adolatsiz ekanligi nuqtayi nazaridan ham baholaydi.

Shu sababli huquqiy ongning mavjud huquq va “lozim bo‘lgan huquq” o‘rtasidagi farqni ko‘rish qobiliyati huquq falsafasida alohida ahamiyatga ega.

Pozitivistik yondashuv. Huquqiy pozitivizm huquqni, avvalo, vakolatli institutlar tomonidan yaratilgan va tan olingan normativ tizim sifatida tushuntiradi.

Pozitivistik yondashuv huquqiy ongning yana bir muhim tomonini — huquqning institutsional va normativ tabiatini anglashni ta’kidlaydi. Biroq huquqiy ongni faqat rasmiy huquqiy normalarni bilishga qisqartirish insonning huquqqa bo‘lgan hissiy, axloqiy va ijtimoiy munosabatlarini chetda qoldiradi.

Psixologik yondashuv. Leon Petrażycki huquqni inson psixikasi va emotsional kechinmalari bilan bog‘liq holda o‘rgangan muhim olimlardan biridir. Uning psixologik huquq nazariyasida huquqiy hodisalarni faqat tashqi davlat normasi orqali tushuntirib bo‘lmasligi, insonning ichki psixologik tajribasi ham huquqiy hayotning muhim elementi ekanligi ilgari suriladi.

Petrażycki merosiga bag‘ishlangan zamonaviy tadqiqotlar ham uning huquqiy ongini huquq, emotsiya va jamiyat o‘rtasidagi bog‘liqlik nuqtayi nazaridan talqin qiladi.

Bu yondashuv huquqiy ongning huquqiy hissiyot komponentini tushunishda katta metodologik ahamiyatga ega.

Sotsiologik yondashuv. Eugen Ehrlich “tirik huquq” konsepsiyasi orqali rasmiy qonun va jamiyatda amalda mavjud bo‘lgan ijtimoiy normalar o‘rtasidagi farqqa e’tibor qaratgan.

Mazkur yondashuv huquqiy ongning faqat kodeks va qonunlardan shakllanmasligini ko‘rsatadi. Insonning huquq haqidagi tasavvurlari oila, mahalla, mehnat jamoasi, ta’lim, diniy va madaniy muhit, ommaviy axborot vositalari hamda kundalik ijtimoiy tajriba ta’sirida shakllanadi.

Zamonaviy xalqaro ilmiy yondashuvlar. Huquqiy ongning zamonaviy nazariyasida Lawrence Friedman nomi alohida o‘rin tutadi. Uning huquqiy madaniyat haqidagi yondashuvi huquqiy tizimni

jamiyatdagi huquq haqidagi qadriyatlar, qarashlar va munosabatlardan ajratib bo‘lmasligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, Susan Silbey huquqiy ongni shunchaki insonning ichki psixologik holati emas, balki ijtimoiy amaliyot sifatida talqin qiladi. O‘zbekistondagi huquqiy madaniyatni tadqiq etishga bag‘ishlangan zamonaviy Springer nashrida ham Silbeyning huquqiy ongni ijtimoiy tuzilmalarni aks ettiruvchi va ayni vaqtda shakllantiruvchi ijtimoiy amaliyot sifatidagi qarashi keltiriladi.

István H. Szilágyi esa huquqiy ong va huquqiy madaniyat tushunchalarini bir-biridan farqlash zarurligini asoslaydi. Uning fikricha, zamonaviy huquq sotsiologiyasida ushbu ikki tushuncha ko‘pincha sinonim yoki juda yaqin kategoriyalar sifatida ishlatiladi, biroq ularning nazariy mazmuni bir xil emas. Olim individual huquqiy ong, ijtimoiy huquqiy ong va huquqiy madaniyat o‘rtasidagi aloqalarni konseptual jihatdan ajratib tahlil qiladi.

E.A. Frolova huquqiy ongni ikki o‘zaro bog‘liq jihat — qadriyatlarga asoslangan baholash sohasi va ijtimoiy mavjudlik fakti sifatida ko‘rib chiqadi. U huquqiy ongning huquq prinsiplari, axloq va tabiiy huquq bilan aloqalarini huquq falsafasi tarixi kontekstida tahlil qilgan.

Alessio Sardo, Allegra Grillo, Mario Krešić, Jakob H. Holtermann kabi zamonaviy tadqiqotchilar ham huquqiy ongni huquq tushunchasi, huquqiy metodologiya, sudlov va huquqiy tizimning o‘zgarishi bilan bog‘liq holda o‘rganmoqda.

Huquqiy ongning tuzilishi. Ilmiy adabiyotlarni umumlashtirish asosida huquqiy ongning strukturaviy modelini quyidagi to‘rt komponent orqali ifodalash maqsadga muvofiq:

1. Kognitiv komponent. Huquq, qonun, huquq va majburiyatlar, davlat-huquq institutlari haqidagi bilim va tasavvurlar.

2. Aksiologik komponent. Adolat, tenglik, erkinlik, inson qadr-qimmati, qonuniylik va javobgarlik kabi huquqiy qadriyatlarga munosabat.

3. Emotsional-psixologik komponent. Qonunga hurmat yoki befarqlik, adolat hissi, huquq buzilishiga nisbatan norozilik, qonuniylikka ishonch kabi hissiy munosabatlar.

4. Irodaviy-praxeologik komponent. Huquqiy bilim va qadriyatlarni real xatti-harakatga aylantirish, qonuniy xulq-atvorni tanlash va huquqlarni himoya qilishga tayyorlik.

Mazkur komponentlarning birortasi yetarlicha rivojlanmagan bo‘lsa, huquqiy ongning yaxlitligi buziladi. Masalan, inson qonunni yaxshi bilishi mumkin, lekin uni mensimasa, yuqori darajadagi huquqiy ong haqida gapirish qiyin. Aksincha, shaxs qonunga hurmat bilan qarashi mumkin, biroq huquqiy bilimining yetarli emasligi uning qonuniy huquqlaridan samarali foydalanishiga to‘sqinlik qiladi.

Huquqiy ong va huquqiy madaniyatning dialektik aloqasi. Huquqiy ong va huquqiy madaniyat o‘zaro bog‘liq, ammo aynan bir xil bo‘lmagan kategoriyalardir.

Huquqiy ong ko‘proq insonning huquqqa nisbatan ichki ma’naviy-psixologik va aksiologik munosabatini, huquqiy madaniyat esa ushbu munosabatlarning ijtimoiy va amaliy namoyon bo‘lish darajasini ifodalaydi.

Shartli ravishda quyidagi modelni taklif etish mumkin: huquqiy bilim → huquqiy anglash → huquqiy baholash → huquqiy e’tiqod → huquqiy xulq-atvor → huquqiy madaniyat.

Biroq bu jarayon bir tomonlama emas. Huquqiy madaniyatning mavjud darajasi ham shaxsning huquqiy ongiga ta’sir qiladi. Shu sababli ular o‘rtasida dialektik o‘zaro ta’sir mavjud.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda ham huquqiy madaniyat va huquqiy ongni ajratish bilan birga, ularning dinamik aloqasi ta’kidlanadi.

Huquqiy ongning ijtimoiy funksiyalari. Huquqiy ong jamiyatda bir qator muhim funksiyalarni bajaradi.

Bilish funksiyasi — shaxsga huquqiy voqelikni anglash imkonini beradi.

Baholash funksiyasi — amaldagi huquq va huquqiy hodisalarga “adolatli–adolatsiz”, “qonuniy–noqonuniy”, “maqbul–nomaqbul” mezonlari asosida baho beradi.

Tartibga solish funksiyasi — inson xatti-harakatlarini huquqiy normalarga muvofiqlashtiradi.

Prognozlash funksiyasi — shaxs yoki jamiyatning huquqiy rivojlanish istiqbollari haqidagi tasavvurlarini shakllantiradi.

Kommunikativ funksiyasi — insonlarning huquq va majburiyatlar asosida ijtimoiy munosabatga kirishishini ta’minlaydi.

Legitimlashtiruvchi funksiyasi — davlat va huquq institutlariga nisbatan ijtimoiy ishonchni shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu jihatdan huquqiy ongning past darajasi nafaqat huquqbuzarliklarning ko‘payishiga, balki davlat institutlariga ishonchning susayishiga, norasmiy qoidalar kuchayishiga va huquqiy nigilizmning rivojlanishiga ham olib kelishi mumkin. O‘zbekistondagi huquqiy madaniyat bo‘yicha zamonaviy xalqaro tadqiqotlarda ham past huquqiy madaniyat huquqiy nigilizm, norasmiy qoidalar, korrupsiya va davlat bilan fuqaro o‘rtasidagi kommunikatsiya muammolari bilan bog‘lanadi.

Huquqiy ong va huquqiy nigilizm. Huquqiy ongning falsafiy tahlilida huquqiy nigilizm muammosiga alohida e’tibor berish zarur.

Huquqiy nigilizm — huquqning ijtimoiy va ma’naviy qiymatini inkor etish, qonunlarga bepisand munosabatda bo‘lish yoki huquqiy normalarning majburiyligini tan olmaslik holatidir.

Biroq huquqiy nigilizmni faqat huquqiy bilimning yetishmasligi bilan izohlash biryoqlama yondashuv bo‘ladi. Uning ildizlari adolatsizlik tajribasi, davlat institutlariga ishonchsizlik, huquqni qo‘llash amaliyotidagi nomuvofiqlik, korrupsion holatlar, ijtimoiy tengsizlik haqidagi tasavvurlar va huquqiy tarbiyaning samarasizligi bilan ham bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Demak, huquqiy ongni yuksaltirish faqat “qonunni bilish”ni o‘rgatish emas, balki qonun nega zarur, u qanday qilib adolatni ta’minlaydi va fuqaro huquqiy tizimning subyekti sifatida qanday rol o‘ynaydi degan savollarga javob berish jarayonidir.

O‘zbekistonda huquqiy ongni rivojlantirishning falsafiy asoslari. Yangi O‘zbekiston sharoitida huquqiy ongni rivojlantirish masalasiga faqat huquqiy targ‘ibot masalasi sifatida qarash yetarli emas. Uni inson qadr-qimmati, fuqarolik mas’uliyati, ijtimoiy adolat va qonun ustuvorligi bilan bog‘lash zarur.

O‘zbekistonda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni oshirishga qaratilgan davlat siyosatining muhim huquqiy asoslaridan biri 2019-yilda qabul qilingan jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirishga qaratilgan Prezident farmonidir. Mazkur yo‘nalish keyingi ilmiy tadqiqotlarda ham huquqiy targ‘ibot va huquqiy tarbiyaning institutsional asosi sifatida qayd etilgan.

Falsafiy nuqtayi nazardan esa mazkur jarayonni quyidagi tamoyillar asosida qurish maqsadga muvofiq:

huquqiy bilimni insonparvarlik va adolat qadriyatlari bilan birlashtirish;

shaxsni huquqning passiv obyekti emas, faol subyekti sifatida shakllantirish;

huquqiy tarbiyani faqat jazodan qo‘rqitish emas, balki ichki e’tiqod va mas’uliyat asosida tashkil etish;

ta’lim, oila, mahalla, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati institutlarining hamkorligini kuchaytirish;

qonun va huquqni qo‘llash amaliyoti o‘rtasidagi tafovutni kamaytirish;

yoshlarning raqamli muhitdagi huquqiy savodxonligini oshirish.

Mualliflik ilmiy yondashuvi. Yuqoridagi nazariy qarashlarni umumlashtirib, huquqiy ongni “huquqiy voqelikni anglashning ko‘p bosqichli aksiologik-praxeologik tizimi” sifatida talqin qilish taklif etiladi.

Mazkur konsepsiyaning yangiligi shundaki, huquqiy ong faqat uch komponent — bilim, hissiyot va munosabat yig‘indisi sifatida emas, balki doimiy ravishda rivojlanib boruvchi ijtimoiy-falsafiy sikl sifatida qaraladi: huquqiy tajriba → anglash → baholash → qadriyatga aylantirish → e’tiqod → huquqiy tanlov → xatti-harakat → yangi huquqiy tajriba.

Ushbu sikl huquqiy ongning statik emas, balki dinamik hodisa ekanligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, huquqiy ongning sifatini faqat huquqiy bilim hajmi bilan o‘lchash noto‘g‘ri. Uning haqiqiy mezoni — shaxsning huquqiy bilimni adolatli va mas’uliyatli huquqiy xulq-atvorga aylantira olish qobiliyatidir.

Xulosa. Huquqiy ong huquqning inson va jamiyat hayotidagi real mavjudligini ta’minlovchi fundamental ijtimoiy-falsafiy hodisadir. U huquqiy bilim, huquqiy baholash, hissiy munosabat, huquqiy e’tiqod va huquqiy xulq-atvorning o‘zaro bog‘langan tizimidan iborat.

Falsafiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, huquqiy ongning mazmunini faqat amaldagi huquq normalarini bilish bilan chegaralab bo‘lmaydi. Uning mazmunida adolat, erkinlik, tenglik, inson qadr-qimmati, huquqiy mas’uliyat kabi fundamental qadriyatlar mujassamdir.

O‘zbekiston huquqshunoslik maktabi vakillarining qarashlari xalqaro huquq falsafasi va huquq sotsiologiyasi tadqiqotlari bilan qiyoslanganda, huquqiy ongning uchta asosiy xususiyati yaqqol namoyon bo‘ladi: u ijtimoiy shartlangan, aksiologik mazmunga ega va amaliy xulq-atvorni shakllantiruvchi hodisadir.

Leon Petrażycki huquqning psixologik va emotsional tabiatiga, Eugen Ehrlich uning real ijtimoiy hayotdagi namoyon bo‘lishiga, Lawrence Friedman huquqiy madaniyatning ijtimoiy asoslariga, Susan Silbey huquqiy ongning ijtimoiy amaliyot sifatidagi tabiatiga, István H. Szilágyi esa huquqiy ong va huquqiy madaniyatni konseptual jihatdan farqlash zaruratiga e’tibor qaratadi.

Milliy ilmiy maktab vakillari — Z.M. Islomov, X.T. Odilqoriyev, A.X. Saidov, A. Tadjixanov va boshqa olimlarning qarashlari esa huquqiy ongni huquqiy madaniyat, huquqiy tarbiya, qonuniylik va demokratik davlat qurilishi bilan uzviy aloqada o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Shundan kelib chiqib, zamonaviy huquqiy davlat sharoitida huquqiy ongni rivojlantirishning asosiy maqsadi shunchaki “qonunni biladigan fuqaro”ni emas, balki qonunning mazmunini anglaydigan, uni adolat mezonlari asosida baholay oladigan, o‘z huquq va majburiyatlarini tushunadigan hamda huquqiy qadriyatlarni kundalik xulq-atvorida namoyon etadigan faol fuqaroni shakllantirishdan iborat bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Islomov Z.M. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: Adolat, 2019.
2. Islomov Z.M. Huquq nazariyasi. – Toshkent, 2010.
3. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: Adolat, 2018. – 528 b.
4. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent, 2022. – 496 b.

5. Tadjixanov A., Saidov A.X. Huquqiy madaniyat nazariyasi. 2-tom. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 1998. – 343 b.
6. Saidqosimov A. Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2021. – 216 b.
7. Halilov E. Ijtimoiy turmushda huquqiy ongning o‘rni. – Toshkent: O‘zbekiston, 1997. – 184 b.
8. Xo‘jaxonov I. O‘zbekiston yoshlarining huquqiy madaniyatini yuksaltirishning innovatsion metodlari. – Toshkent, 2024.
9. Petrażycki L. Law and Morality. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1955.
10. Ehrlich E. Fundamental Principles of the Sociology of Law. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1936.
11. Friedman L.M. The Legal System: A Social Science Perspective. – New York: Russell Sage Foundation, 1975.
12. Silbey S.S. Legal Culture and Consciousness. In: Smelser N.J., Baltes P.B. (eds.). International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. – Elsevier.
13. Szilágyi I.H. Social Legal Consciousness or Legal Culture? Public Governance, Administration and Finances Law Review, 2023, Vol. 7, No. 2, pp. 5–39. DOI: 10.53116/pgaflr.2022.2.1.
14. Frolova E.A. Legal awareness: from the history of the philosophy of law. Gosudarstvo i pravo, 2024, No. 7, pp. 86–97. DOI: 10.31857/S1026945224070074.
15. Holtermann J.H., Krešić M., Novak M. (eds.). Legal Consciousness. Law and Philosophy Library, Vol. 142. – Cham: Springer, 2025.
16. Akhmetov A.S. Legal consciousness as an element legal culture of the Kazakhstan society. Journal of Actual Problems of Jurisprudence, Vol. 72, No. 4.
17. Varava I. Legal Awareness as a Key of Forming a Law Culture. Air and Space Law Journal. DOI: 10.18372/2307-9061.63.16706.
18. Legal Consciousness and Legal Culture: Foundations for Democratic Renewal and Societal Development in Uzbekistan. – Scientific proceedings, 2023.
19. Understanding the Legal Culture in Uzbekistan Through an Analysis of Business Disputes in Economic Courts. – Springer, 2024.
20. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi Farmoni.